

1. OSTROGA (86) sb f

Oba o oraz a jasne.

sg N ostroga (6). ◇ G ostrogi (1). ◇ A ostrogę (3). ◇ I ostrogą (4). ◇ pl N ostrogi (17). ◇ G ostróg (19); -ó- (2), -(o)- (17). ◇ A ostrogi (19). ◇ I ostrogami (12); -ami (11), -(a)mi (1). ◇ L ostrogach (3); -ach *WerGośc* (2), -äch (1) *BielKron*. ◇ du A (*cum nm*) ostrodze (2) *LudWieś* A3 [2 r.].

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Półobraczka metalowa z kolcem lub zębatym kółkiem przypinana do butów, służąca do klucia konia celem przynaglenia go do biegu lub pożądanym przez jeźdźca zwrotów; calcar Mymer¹, BartBydż, Mącz, Calag, Calep, Cri; calx ferrata Cn (84) : A od kolana na dol [...] aby zadne plechowye rzeczy [...] nyebyly yedno nogawicze profte łzvkyenne fkornye Profthe fkorzane a ostrogy *MetrKor* 26/62; *ZapWar* 1514 nr 2172; *Mymer*¹ 15v; *Striglia* [!] ostroga *BartBydż* 151, 21b; Nie wyfoko wznosić nogi Aby brząkały ostrogi *RejRozpr* 12; Iż wyfluży dwa konia [...] Dwa miecza dwie ostrodze Dwie ostrodze dwa bicza *LudWieś* A3; *LibMal* 1552/168v, 1554/192v [2 r.]; [między chłopiętami] nyemáśz żadnego ktoryby miłowác myał dobroć/ łtatek/ á pokoy/ káždy ná woynę woła choć wići nye będzye/ káždy rozpada choć bez ostrog *GliczKsiąż* H7v; iże też z bronią niemáią [duchowni] chodźić/ łzát kołztownych/ ostrog pozłóciłtych nienosić *GroicPorz* h2; A iáko ostrogámi v dobrego ieźdzcá/ Ták tego fwowolnego trzebá ćwiczyć źrzebcá [nasze przyrodzenie]. *RejWiz* 89; GLupyać to łzkápá byłá/ ále wey ostrogi/ *Dodały* mu buyności *RejZwierz* 129; W ten czas Polacy nośili [...] boty z długimi łzpicámi/ ostrogi bez boycow ośobnych *BielKron* 397v, 402v, 414; yżeby vmieli [...] konie vśmierzac/ y ie ras ku zawodowi y fkokowi pobudziwłszy w łpierać ostrogami *KwiatKsiąż* O2, B2; *Mącz* 31a, b; poki złoto nie było ták tanie/ mofiądzu/ do rzędu ná koń/ do ostrog/ do łtrzemion/ vżywác dopułzczano. *GórnDworz* V6, L7, P2v, P3 [4 r.]; *BielSat* C4; Bo dałzli [...] Bárnádynowi árkábuz/ biały głowie ostrogi/ álchimiście łáháydak/ tedy tho żadnemu s tych nie będą wdzięczne vpominki *RejZwierc* 97v, 28v, 58, 61, [207]; *BielSpr* 66; *Calag* 459a; Dziś ielzce tám w tych polach náyduią Rułnice łtárołwieckie/ łzpady/ przyłbice/ y miecze/ tákże ostrogi źárdzewiałe *StryjKron* 487, 355; á ono ták wiele o nim moźełz rozumieć/ iáko o onym śłáchćicu co w ostrogách chodźił/ á ná koniu nie ieździł. *WerGośc* 223, 224; *BielRozm* 21; *ZawJeft* 5; *Calcar*, Ferreus stimulus ad urgendos equos – Ostroga. *Calep* 154a; Przypiał mu [koniowi] Alexánder ostrogę do boku *WyprPl* B4, A4, Bv, C; Gnáno konie ná roźno/ ostrogámi zwárto: Metiułá ná dwoie iák śledźiá rozdarto. *KlonWor* 32.*

W porównaniu (1): niech łye Litwá z háńby przyrodzónéy y koźdemu Kśięłtwu przyzwoitéy/ vćiecie [...]: niech ktemu ią iáko ostrogá iáka bodźie oné od Philosophów Gréckich łzpátné Piątno/ ná Kśięłtwo koźdé Główn włożóné: πάν δουλον τῷ δεσπότῃ πολεμετ *OrzQuin* Qv.

W charakterystycznych połączeniach: ostrogi długie, pozłociste, tureckie, wielkie (4), *zardzewiałe; brząkają ostrogi; ostrogami wspierać, zewrzeć; w ostrogach chodzić, nosić się.*

*Zwroty: »(z-, za)bość (konie) ostrogami (ostrogą)« = calcar equo admovere, calcaria equo adhibere Mącz; addere calcar Calag [szyk zmienny] (6): Bo yáko koń gdy nań vzdy nye włożą/ czym go też nye zátną/ álbo troche ostrogą nye zábodą bełtwyeye y myota fie/ thák dzyeci gdy ich ocycet álbo mátká nye powłcyąga *GliczKsiąż* F6v; *RejZwierz* 17v; przeto go [Bucefała] łágodnie głałkał [Aleksander]/*

grzywę czołał/ aż nań wfiadł/ y rołpuścił/ y ofstrogámi bodł. *BielKron* 122v; *Calcaria equo adhibere*, Zbóść kónia ofstrogámi/ álbo dodać mu ofstróg *Mącz* 151c, [234]a; *Calag* 459a.

»dodać (koniowi, źrzebcowi) ostrog« = *concitare equum calcaribus, calcaria equo adhibere Mącz; calcar habere, Modrz [szyk zmienny] (6): Mącz* 31b, 151c; *RejZwierc* 112v; *ModrzBaz* 10v; co obaczywłzy Koribut dodał koniowi ofstrog/ chcąc fię záchowác ná drugi raz do lepźszego łzczęścia *StryjKron* 497, 406.

»przypiąć ostrogi (ostrogę)« [*w tym: komu (1)*] = *adhibere et admonere calcaria Mącz [szyk zmienny] (4): Mącz* 31a; Y każe łludze żeby mu ofstrogi przypiął: łługá powie/ pánie zlecć/ boty pirwey muśi obuć *GórnDworz* P3, P3; *WerGość* 223.

Przen: Bodziec, impuls, podnieta, pobudka, zachęta; przymus (15) : [Stanisław Szafraniec] TEN Zrzobek iáko widziłz/ [...] łobie łam łprawił twárdy Munłztuk s cnoty. [...] A nie trzebá mu ofstrog/ bo łie łam łpráwuie. *RejZwierc* 64; *KwiatKsiąż* Q2; (*marg*) Prawo iáko zła łzkápá. (-) Iedno ták z dobrej woley gdy chce dobra bywa/ Włzákże tá dobra wola ofstrog potrzebuie *RejZwierc* 269, 65; Bo te pochwały piłżá żywym á przytomnym/ o ktorých dowćpiech dobrze trzymamy: áby mieli pewná drogę ktoreyby fię trzymáli/ ábo pobudkę iáko ofstrogę do cnoty pobudzáiącą [*vel regulam ac normam, vel tanquam calcaria extimulantia ad virtutem*]. *ModrzBaz* 61v, 42; Dobry gniew ále ovzdány. gdzie o chwałę Bożá/ o cnotę/ o łpráwicliwość idzie/ á rozum y práwo Boże każe: popuść go/ ofstrog przylož. *SkarKaz* 313b; Dobry [*przykład*] w cnoty vbiéra/ y dla nich ofstrogi/ Ná pobudkę tym wiewćłżá/ kłádzie im ná nogi. *GosłCast* 35; [*Zakonnik leśny iá Głulfzec/ przy leśie Miefzkawam/ oto Myśliwiec mię nieśie. Wyśiedzieć w pułtych bágnych łie nie mogę: Ktoź lepźzá niż człęk może mieć ofstrogę? CygMyśl* A2v].

W połączeniu szeregowym (1): [historyja] nagruntownieyźzego fundamentu potrzebuie/ poniewáz oná iest [...] łwiádkiem nadowodnieyźzym/ pochodniá/ pobudká/ ołnem y ofstrogá cnoty *StryjKron* A.

Zwroty: »ostrogami dobość, docisnąć« = *przymusić [szyk zmienny] (1:1): RejZwierc* 129; A ták miárá á trzeźwołciá [...] trzebá go [*osła swojego, czyli ciało*] iáko ofstrogámi do tego doćiłnąć/ áby nie wftąpił w tey omyłney drodze tego tu nędznego żywotá łwego. *RejPos* 185v.

»doda(wa)ć, dodanie ostrog« [*szyk zmienny] (2:1):* muśiłz temu łwowlonemu ofłowi á temu tępemu ciáłu łwemu wiác obroku/ á dodáwác mu ofstrog/ y przypátrowác mu częłto munłztuku *RejZwierc* A3v, 112v; Ztądże fię y prołty dziećinny wiek vczy tego/ czegoby zá láty mogł niedołtąpić: y ochotny młódzieńłki wiek/ iáko dodaniem ofstrog/ bywa pobudzon *ModrzBaz* 53; [*bieżącemu (iáko mowią) ofstrog dodał BusLic* [1]].

»ostrogami wezbrać« (*1*): *Admovere alicui stimulos, Przypiec komu/ pobudzić/ ofstrogámi wezbrać. Mącz* 415d.

2. *Wyrostek kostny pokryty rogową warstwą na tylnej stronie kości śródstopia niektórych ptaków, np. koguta; calcar Mącz, Cn; aculeus calcis Cn (2) : Calcaria in gallis, Ofstrogi v kurów. Mącz* 31b, 303d; [*Wokabul 1539 D2v*].

Synonimy: 1. bodziec, oścień.